

Agnes Geijer: *Ur textilkonstens historia*. Gidlunds Förlag, Hedemora & Agnes Geijers fond för nordisk textilforskning 2006. 357 s. Efterskrift och tillägg, ill. ISBN 91-7844-706-2.

Ur textilkonstens historia är fylld med fackkunskap om textila material, textila processer och textila produkter; fibrer, trådar, garner, vävredskap, vävtekniker, olika tyger och mattor. Samtidigt är den en skildring av textilier som globala handelsvaror och museiobjekt, som bitar i ett pussel av internationella relationer. Den är också ett exempel på uttryck för en 50-årig forskargärning.

Det var inte första gången som Agnes Geijer (1898–1989) skrev om textilier, textila redskap och textila processer. Under hela sitt yrkesliv skrev Geijer fackprosa och vetenskapliga artiklar på textilområdet, som publicerades i Norden och internationellt. *Ur textilkonstens historia* ger läsaren både en textilhistorisk överblick och en inblick i Geijers forskningsprocess. Boken kom ut första gången 1972 och en andra och tredje upplaga har senare publicerats med tillägg och efterskrifter författade av Margareta Nockert och Marta Hoffman. Nu har boken tryckts i en fjärde upplaga.

Geijers koncentration till det textila materialet får oss läsare att se det vävda tygets oändliga varianter: formerna, mönstren och sambanden, aspekter som också pekar ut mot världar utanför det stycke textil som beskrivs. Utifrån den konkreta väven, ryan eller tygstycket visar hon på det textilas plats i tid, rum och i olika miljöer. Här handlar det t.ex. om lokala produktionsvillkor och globala förändringsprocesser, museisamlingar och nationer i strid.

Att Geijers forskargärning uppmärksammas med ytterligare en utgåva av *Ur textilkonstens historia* ser jag som ett exempel på det textila fältets återkomst i 2000-talets forskning i bl.a. etnologi, sociologi, ekonomisk historia, modevetenskap och konstvetenskap. Det är inte en tillbakagång till tidigare studier av materiell kultur där samlingars omfång var av stor betydelse. Snarare finns ett intresse för det långsamt producerade och noggrant utmejslade, dess egenvärde och kommunikativa kraft.

Den fjärde upplagan av *Ur textilkonstens historia* fungerar som en motvikt i en tid när den textila allmänkunskapen minskar och det textila arvet i Norden ofta reduceras till trasmattor och löpare. Samtidigt skänker den historiskt djup åt de tekniker och tankar som delvis ligger till grund för de modestudier som växer sig allt starkare såväl inom akademien som vid konstnärliga högskolor i Norden.

Bokens fyra första kapitel innehåller utförliga beskrivningar av textila råmaterial, vävredskap och dess historia, vävtekniker och vävnadstyper. Hela kapitel fem ägnas åt vävda band, som Geijer karakteriserar som en av de mest användbara textilierna genom tiderna, som vävs både med och utan redskap. Exempelen är hämtade från arkeologiska utgrävningar i Norden, medeltida kyrkotextilier från olika platser i Europa och från textilsamlingar i Norden och kategoriseras som folkkonst. Materialen som använts spänner från lin till silke och guld. Den här första delen av boken är rikligt illustrerad och samspelet mellan text och bild skapar en kunskapsbank som Geijer pedagogiskt kan referera till i bokens senare delar. Denna grundliga genomgång gör det lätt även för den mindre fackkunniga läsaren att återvända till resonemangen och söka rätt på detaljer och sammanhang.

Därefter följer tre kapitel som Geijer karaktäriserar som försök att sätta in de tidigare beskrivna teknikerna i ett samhälleligt perspektiv och knyta dem till historiska perioder. Här gör hon jämförelser mellan tekniker och vävar som utvecklats i västerländska sammanhang och dem som utvecklats i det område hon refererar till som Orienten.

Kapitel åtta till tio innehåller historiska framställningar av avgränsade textila områden i avgränsade geografiska områden. Här avhandlas sidenkonsten i Asien, Europa och Norden. Här behandlas också skapandet och användningen av linnedamask och dräll i Norden och Europa. De två korta påföljande kapitlen ägnas andra textila tekniker än vävning, nämligen den nordiska ryamattan och den orientaliska knutna mattan samt olika slag av flossa. Urvalet av tekniker och ämnen som diskuteras utifrån dem är personligt och kopplat till Geijers egna forskningsintressen. Det personliga urvalet och kopplingen till forskningsintresset i dessa kapitel medför en stilväxling, som kan tyckas både överraskande och befriande. Medan de tidigare kapitlen framstår som redovisande till sin karaktär, blir tonläget i dessa kapitel mer personligt, engagerande och framför allt diskuterande. Här får vi inblick i Geijers forskningsprocess och de kulturpolitiska debatter som hon engagerade sig i, bl.a. det textila områdets minskande status i museivärlden.

Bokens två sista kapitel ägnas åt textilforskningens historia så som den kunde uppfattas på 1970-talet när boken skrevs. Här kretsar framställningen kring hur och varför textilier har bevarats i årtusenden och århundraden och i vissa fall under mycket svåra förhållanden.

Geijer diskuterar här museernas syn på textilier, så som de hanteras inom ramen för uppdraget att vårda och bevara. Här framhåller hon de ekonomiska och kulturpolitiska utmaningar som hon upplever att textiltforskare och textilkonservatorer möter inom museivärlden. Hon förhåller sig kritisk till den regionalt orienterade textiltforskningen och manar till internationella jämförelser och internationell debatt.

Boken *Ur textilkonstens historia* är så omfattande och innehållsrik att det ter sig hart när omöjligt att göra den rättvisa i en kort text. Men jag vill ändå göra några få nedslag. Att i korthet nämna några ord om författaren kan bidra till att placera boken för nya generationer textiltintresserade läsare.

Agnes Geijers forskargärning bygger dels på omfattande textilt teknisk skolning, dels på akademisk konsthistorisk utbildning. Kombinationen av dessa två områden löper som en röd tråd genom hela hennes kunskapsproduktion, vilket även *Ur textilkonstens historia* vittnar om. I tjänsten som chef på Riksantikvarieämbetets avdelning för textil konservering kom hon i kontakt med textilier av många olika slag från hela världen. Mängden och variationen av textilier tränade hennes öga för detaljer. Genom att uppmärksamma detaljer som sömmar, lappning, kanter, avvikelser i väven samt nedbrytningsprocesser bidrog hon till ökade kunskaper om hur textila material har använts och hur tygerna var uppbyggda. Agnes Geijers arbeten visar stor förtrogenhet med nordiska textilier och med textilt traditionerna i Norden. Genom omfattande fältarbeten och studievisningar på andra platser i världen ägnade hon sig också åt jämförande studier, där nordiskt material sattes i ett internationellt sammanhang.

Produkter, tekniker och redskap belyser varandra genom hela boken. I den första delen som är inriktad på teknik pekar Geijer ut sambanden mellan textilt material och redskap. Hon menar att det finns ett intimt förhållande mellan redskapens utformande, material och klimatförhållanden. Genom att peka ut sambanden mellan t.ex. ull och en viss typ av vävstol, ger hon redskapen en hembygd. Ull och lin lyfts fram som de viktigaste materialen i Norden. Men samtidigt framhåller hon silket som grunden till nyskapande mönsterkomposition och för tekniska förbättringar för att framställa mönster. Silket har i grunden förändrat textilkonstens historia, framhåller hon. Silkesproduktionen i Danmark och Sverige är mindre känd än den omfattande produktionen i Asien. Geijer beskriver de första försöken att producera silke i Norden, som kan härledas till 1600-talet och till kunga-

husen. Den här silkesproduktionen, menar Geijer, hade stort inflytande över hemsiljden. Livsträd och fåglar ställda mot varandra påverkade utformningen av mönster inom den textila folkkonsten i Sverige och Norge så sent som på 1800-talet.

Genom hela boken lyfter Geijer in material och tekniker hämtade från Norden när dessa kan kasta nytt ljus över företeelser på andra platser i världen. Ett belysande exempel är avsnittet om Nordens rya och den orientaliska mattan. När *Ur textilkonstens historia* först skrevs var det också första gången som nordiskt material placerades i ett större textilt historiskt sammanhang. *Ur textilkonstens historia* bryter därför ny mark och visar på hur jämförande studier kan ge vid handen fördjupad kunskap om textilierna i sig. Men som den största kunskapsvinsten framstår insikten om de samhällen där textilierna producerats, cirkulerat och bevarats.

Genom omfattande studier under en lång tid har Geijer skildrat en stor mängd äldre textilier som tidigare inte visats. Dessutom har mycket gamla tekniker, som sedan länge försvunnit i det tidigt industrialiserade Europa, levt vidare i folkkonsten och hemsiljden i Norden in på 1900-talet. Vidare belyser hon utländska textilier från medeltiden och framåt som finns bevarade i Sverige. Krigsbyten hör till den här kategorin, t.ex. en serie ryska fanor som fördes till Sverige under Karl XII:s tid. Hon nämner också att det i Sverige finns fler exempel på italienska sidentyger än vad som finns bevarat i Italien. Dessa exempel och flera andra hämtar hon ur sina egna omfattande materialstudier.

Boken är tänkt som handbok i konst- och textilt historia på högskolenivå, men också för praktiker inom textiltkonsten. Det är främst med hänsyn till den senare kategorin läsare som boken saknar noter. Detta är synd då flera detaljerade utvecklingar skulle passa bättre i noter än i texten. En effektiv notapparat skulle även ge ökat utrymme för hänvisningar till relevant litteratur eller textilsamlingar. Istället finns sådant material i avsnittet "källor och kommentarer". I detta avsnitt diskuteras frågor som när boken skrevs uppfattades som kontroversiella. Som läsare skulle jag föredra att dessa hänvisningar fanns i form av noter och löpande genom boken. Nu är det ibland svårt att pussla samman relevant avsnitt i boken med relevant punkt i "källor och kommentarer". I övrigt är boken välförsedd med sidhänvisningar löpande i texten och i marginalen. Tekniska termer är tydligt förklarade och visuellt illustrerade. Litteraturlistan är rik på uppslag för den som vill läsa vidare och bilderna som används är noggrant förtecknade.

Bildmaterialet förtjänar att nämnas för sig. Urvalet, som är sprunget ur Geijers forskning, berikar alltid texten. Samspelet mellan text och bild skapar fördjupad förståelse för de ämnen hon diskuterar, inte minst vid tekniska jämförelser och i de avsnitt där mönster från nordiskt material ställs sida vid sida med utomeuropeiskt material. En stor förtjänst är att bilderna belyser både sitt eget sammanhang och Geijers forskargärning – det handlar ofta om bilder som tidigare inte publicerats föreställande material som sällan gjorts tillgängligt.

Agnes Geijer har med sin forskning placerat svenska samlingar och textilforskning i Sverige på den internationella textilforskningskartan. Hennes arbete har kastat nytt ljus över flera viktiga områden inom den internationella textilkonsten. *Ur textilkonstens historia* ger oss läsare inblick i några av hennes erfarenheter. Även om den akademiska litteraturen på det textila området har ökat markant de senaste tio åren saknas än idag en motsvarande textilhistoria. Bokens användbarhet, t.ex. i undervisning på textilområdet, hade troligen kunnat ökas genom ett tillägg till den fjärde upplagan där dagsläget för textilforskningen skissats samt gett inblick i de senaste rönen kring t.ex. analysmetoder och internationella nätverk för textilforskare.

Lizette Gradén, Stockholm

Hans Andersson: *Aldrig kommer duvungar blå utav korpäggen vita. Skillingtryck om brott och straff 1708–1937*. Utgivna och kommenterade av Hans Andersson. Svenska visor 2, utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Uppsala 2006. 184 s., ill. ISBN 91-85352-66-7.

Skillingtryck finns bevarade redan från slutet av 1500-talet. Under cirka trehundra femtio år spreds en betydande mängd visor genom dessa enkla trycksaker, som framförallt innehöll berättande och känsloladdade texter. Till skillingtryckens repertoar hörde – i synnerhet i takt med bättre läskunnighet, kommunikationer och tryckmöjligheter – för publiken specialskrivna texter till kända melodier. Under 1800-talet fick ”nyhetsvisorna” en betydande plats i trycken. Hans Andersson har utifrån Kungliga bibliotekets samlingar valt ut en samling visor och dikter som alla handlar om grova brott. De äldsta är från 1700-talets början, men flertalet är tryckta under 1800-talet, under skillingtryckens storhetstid. Den sista visan är från 1937, då sedan länge dessa massprodu-

cerade trycksaker hade spelat ut sin roll.

Övervägande delen av brotten utgörs av mord eller dråp, men här finns också visor som berör ”blodskam”, misshandel, myteri och stöld samt på slutet en visa om solochvår. En del av texterna handlar om kända brott och brottslingar, t.ex. prästen i Sillbodalen som på 1860-talet giftmördade en barndomsvän och flera församlingsbor med nattvardsvinet, om Yngsjömordet 1889 och ”ångbåtsmördaren” Nordlund, som år 1900 tog livet av kaptenen och flera passagerare ombord på Prins Carl i Mälaren. Som läsare grips jag av de människooöden som framträder i visornas berättelser. Den textrad som givit namn åt boken är t.ex. hämtad från en visa ”Om Signe Christina Pehrsson, som för bedreven blodsskam med sin Fader, utstod sitt rättmätiga straff på Göteborgs Rättsplats den 9 Dec. 1741”. I jagform berättar texten om hur flickan blivit våldtagen av sin far sedan hon var 13 år gammal. Nu säger hon sig själv också vara skyldig *Ty aldrig kommer duvungar blå / utav korpäggen vita*.

I inledningen säger Andersson att visorna är ”en viktig ingång för studiet av den folkliga rättskulturen” (s. 7) och att de ger en inblick i människors sätt att tänka omkring brott och straff. Här ger han också en kort kommentar till hur dessa vistexter har förändrats över tid. Texterna från 1700-talet är vanligen framställda i jagform. Under 1800-talet ersätts successivt jagformen av en anonym berättare. Andersson menar att föreställningen att ”vi alla är dödsdömda syndare” har bytts ut mot ett synsätt där brottslingen beskrivs som ”mer eller mindre monstruös” (s. 16). Bokens urval grundar sig på att visorna skall vara intresseväckande och spännande samt belysa ”teman som berörs i forskningen” (s. 10). Andersson har också valt flera skillingtryck där huvudpersonen är en kvinna ”för att visa på kontrasten mellan manligt och kvinnligt, när det gäller den kriminella identiteten” (s. 12). I inledningens avslutande litteraturförteckning finns framförallt referenser till området brott och straff, men jag finner endast en hänvisning till tidigare forskning omkring själva skillingtrycken och deras repertoar.

Efter inledningens tio sidor följer ett urval visor om fyrtiofem brott, i en del fall representerade av flera olika vistexter. Före respektive text finns, som Andersson beskriver i inledningen, ”delar av prosaberättelser och andra upplysningar” (s. 15) hämtade från själva skillingtrycken. Där finns också Kungliga bibliotekets signum för varje tryck. Efter cirka hälften av visorna finns författarens kommentarer av varierande längd, oftast rörande omständigheterna kring brottet. Några texter är illustrerade med skillingtryckens framsidor.